

2.3. Організаційне мислення суспільства

Горбова Ю. С.

horbova.yuliia@kneu.edu.ua

кандидат соціологічних наук

директор Інституту соціологічних досліджень

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

Позній О. В.

oleksandr_poznii@kneu.edu.ua

фахівець 1-ої категорії

Інституту соціологічних досліджень

КНЕУ імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ РЕЛІГІЇ ЯК ЗАСІБ ЛЕГІТИМАЦІЇ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ: ДІЯЛЬНІСТЬ РПЦ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

В умовах збройного конфлікту релігійна сфера набула особливої ваги як канал впливу на масову свідомість, ідентичність та соціальну поведінку. Одним із ключових інструментів формування нової символічної реальності на тимчасово окупованих територіях України стала Російська православна церква (РПЦ), яка не лише не дистанціювалася від воєнної агресії російської федерації, а й виступила її активним ідеологічним рупором. У контексті гібридної війни релігійні інституції використовуються не як автономні актори духовного життя, а як структурний елемент репресивного режиму, покликаний сприяти інтеграції захоплених територій до російського соціокультурного простору. Проблема використання релігії як сучасного засобу легітимації окупаційних режимів є надзвичайно актуальною для соціологічного аналізу, оскільки зачіпає фундаментальні аспекти ідентичності, довіри, конформізму та соціальної мобільності в умовах окупації.

Питання інструменталізації релігії в умовах політичних конфліктів та авторитарного контролю активно розглядаються в працях як українських, так і

зарубіжних дослідників. Зокрема, у фокусі аналізу опиняються функції церкви в автократичних політичних режимах, релігійна пропаганда як складова інформаційної війни, а також роль духовенства в конструюванні національної пам'яті та ворожих образів. У контексті українських реалій, окремі дослідження вказують на небезпеку змішування релігійної риторики з політичними меседжами у церковному середовищі, зокрема на теренах, де має розповсюдження московський патріархат. Особливе значення мають емпіричні дослідження, що фіксують зміну релігійних практик та трансформацію суспільної свідомості в умовах окупації.

Для емпіричного висвітлення проблематики, в цій роботі будуть використані результати унікального соціологічного дослідження «Настрої жителів тимчасово окупованих територій України» проведеного компанією «Active Group» за участі авторів. Для опитування було використано метод глибинних інтерв'ю [1].

Перейдемо до безпосереднього аналізу зібраного емпіричного матеріалу. На тимчасово окупованих територіях України (АРК Крим, частин Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей) діяльність РПЦ набула системного характеру та трансформувалася в інструмент пропагандистського і соціального контролю. Одним із ключових механізмів впливу стало легітимування війни як «священної місії», де в церковних промовах агресія РФ подається як захист православ'я від «західного занепаду». Таке зміщення фокусу з релігійного на ідеологічний аспект сприяє формуванню у мешканців ТОТ нового образу ворога — Української православної церкви, її вірян та всіх, хто ототожнює себе з українською ідентичністю.

На тимчасово окупованих територіях спостерігається витіснення різних конфесій, зокрема ПЦУ, греко-католиків, протестантських громад і мусульманських об'єднань. Відомі випадки примусового переходу громад до Московського патріархату, ліквідації незалежних релігійних організацій, фізичного тиску на духовенство, що не погоджується з окупаційною ідеологією. Це призводить до монополізації релігійного простору, втрати довіри до

духовенства як незалежного джерела морального авторитету та зниження релігійної активності населення.

На мікрорівні відбувається значна трансформація поведінкових практик. Частина населення приймає нові церковні норми, демонструючи адаптацію та конформізм, особливо в умовах загальної дезорієнтації. Інша частина виявляє відчуження, дистанціюється від релігійного життя, втрачає довіру до інституцій, що ототожнюються з окупаційною владою. Серед молоді спостерігається зменшення участі в церковному житті, що пояснюється як втратою авторитету церкви, так і зростанням критичного ставлення до змішування духовного і політичного.

Окрему увагу заслуговує вплив на сприйняття релігійної реформи — зміни календаря свят в Україні. На окупованих територіях ця ініціатива стала об'єктом маніпулятивної інтерпретації: зміни подаються як «зрада віри», спроба зруйнувати православну традицію, нав'язану «зовнішніми силами». Така риторика формує ворожість до українських реформ, навіть серед тих, хто раніше був нейтрально налаштований, посилює штучний розкол у суспільстві, детермінує виникнення конфліктів на ґрунті релігійної ідентичності.

Іншим аспектом пропагандистської стратегії є впровадження нових релігійних і державних свят, які формують у населення відчуття «нормальності» окупаційної влади. Нав'язування свят на кшталт «дня росії» чи «дня єдності» супроводжується поступовим витісненням українських традицій із публічного простору, що фіксується у відповідях респондентів, які зазначають, що українські свята відзначаються лише в колі родини й без публічного розголосу.

Пропаганда також активно формує негативний образ релігійних меншин. Особливе місце займає створення образу загрози з боку мусульманської громади, яка в Криму зберігає відносну автономність і демонструє зростання релігійної активності. Такі наративи поширюють міжконфесійну напругу, яку згодом можна використовувати для виправдання репресивної політики щодо небажаних соціальних груп.

Підводячи підсумки, слід зауважити що релігійна сфера на тимчасово окупованих територіях України зазнала суттєвих змін, пов'язаних із цілеспрямованою політикою російської федерації та діяльністю РПЦ як її ідеологічного партнера. Використання церкви як інструмента інформаційного впливу, легітимації війни та формування нової ідентичності призвело до глибокої деформації релігійного ландшафту регіонів. Основними наслідками цієї політики стали: монополізація релігійного простору, витіснення конфесій, не лояльних до РПЦ; формування образу ворога в особі українських церков; розкол релігійної спільноти; зміна поведінкових практик віруючих.

Результати дослідження надають змогу зафіксувати, що пропагандистський вплив через релігію має прояви як на інституційному, так і на повсякденному рівні, трансформуючи уявлення про «своє» і «чуже», морально допустиме та заборонене, «правильне» і «вороже». Зміна святкового календаря, зниження відвідуваності храмів, дистанціювання від релігії серед молоді - маркери глибших процесів недовіри, фрагментації і втрати духовної автономії. Надалі це може ускладнити процеси реінтеграції тимчасово окупованих територій до загальноукраїнського релігійного і культурного простору, що вимагає від наукової спільноти і державних інституцій посиленої уваги до питань релігійної безпеки, ідентичності та духовної реабілітації громадян.

Використана література

1. Active Group. Sentiments of the residents living in the temporarily occupied territories of Ukraine [Електронний ресурс] // Active Group. – 2024. – 6 травня. – Режим доступу: <https://activegroup.com.ua/2024/05/06/nastro%20%97-zhiveliv-timchasovo-okupovanix-teritorij-ukra%20%97ni-sentiments-of-the-residents-living-in-the-temporarily-occupied-territories-of-ukraine/>